YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2025-yil 3-son

VOLUME 9 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2025.9.3

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
Y. Yarmolik, Y. Mahmudov,
E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Musahhih:
M. Tursunov

Texnik muharrir:
U. Sapayev

Dizayner:
D. Rajapov

Tahririyat manzili:
100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi
№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2025-yil 26-sentabrda bosmaxonaga topshirildi.
Qog'oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog'i: 23,5
Adadi: 100. Buyurtma: № 174.

Bosmaxona litsenziyasi
29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR
I. Rustambekov – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b., yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI
B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR
O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot bo'limi boshlig'i

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI
A. Saidov – Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazining direktori, yuridik fanlar doktori, professor (Toshkent, O'zbekiston)

E. Juchniewicz – Gdansk universiteti professori, huquq doktori (Gdansk, Polsha)

A. Younas – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Pekin, Xitoy)

O. Okyulov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

M. Rahimov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Toshkent, O'zbekiston)

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

B. Murodov – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b., pedagogika fanlari nomzodi (Toshkent, O'zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Э. Шарипов

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию 26.09.2025.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 23,5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 174.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626.

Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

И. Рустамбеков – доктор юридических наук, профессор, врио ректора Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

В. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – начальник редакционно-издательского отдела Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

А. Саидов – доктор юридических наук, профессор, директор Национального центра по правам человека Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Э. Юхневич – доктор права, профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Юнас – доктор философии по юридическим наукам (Пекин, Китай)

О. Окюлов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ш. Асадов – доктор юридических наук, профессор Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Аминжонова – доктор юридических наук, доцент Правоохранительной академии Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Рахимов – доктор философии по юридическим наукам, доцент Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

О. Нарзуллаев – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

В. Муродов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

А. Мухамеджанов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Н. Ниязова – кандидат педагогических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

FOUNDER: TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafaev, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadieva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Publishing department address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 26.09.2025.
Paper size: A4.
Cond.p.f: 23,5.
Units: 100. Order: № 174.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF
I. Rustambekov – Acting Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR
B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR
O. Choriev – Head of the Publishing Department of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD
A. Saidov – Director of the National Centre for Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor (Tashkent, Uzbekistan)

E. Juchniewicz – Professor of the University of Gdansk, Doctor of Law (Gdansk, Poland)

A. Younas – Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Beijing, China)

O. Okyulov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Nematov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Sh. Asadov – Professor of the Academy of Public Policy and Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Aminjonova – Associate Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Rakhimov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

O. Narzullaev – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

B. Murodov – Professor of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

A. Mukhamedjanov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

N. Niyazova – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA’MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

11 **SAFAROV DJAXONGIR ISMOILOVICH**
O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi asosida jinoyat qonunini takomillashtirish bo‘yicha ayrim mulohazalar

19 **NARIMANOV BEKZOD ABDUVALIYEVICH**
Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini huquqiy tartibga solish: nazariy-huquqiy jihatlar va modellar

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

26 **GULYAMOV SAID SAIDAXRAROVICH**
Kiber huquqning nazariy asoslari: huquqiy tartibga solishning konseptual modeli

40 **MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH**
Zamonaviy biotexnologiya sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari

52 **SAMANDAROVA FERUZA BAXROMJON QIZI**
Davlat xaridlari bitimlarini maxsus shartnoma turi sifatida baholash

62 **ABDUVALIYEV BAHODIR ABDULXAYEVICH**
O‘zbekiston Respublikasida aqlli shaharlar rivojlanishining huquqiy asoslarini tahlil qilish: hozirgi holat va takomillashtirish istiqbollari

74 **MAMADALIYEV AVVOLBEK ZIYOITDINOVICH**
Huquqni suiiste’mol qilish fenomeni to‘g‘risidagi qarashlar genezisi

84 **RAHMATOV AZIZBEK ISKANDAR O‘G‘LI**
Tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirish mexanizmlari va ularni takomillashtirish istiqbollari

97 **RODIONOV ANDREY ALEKSANDROVICH**
Blokcheyn texnologiyalarida ma’lumotlarni fuqarolik-huquqiy tartibga solishning konvergensiya va divergensiyasi: Yevropa Ittifoqi “Ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonuni tajribasi hamda O‘zbekiston uchun istiqbollar

105 **SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas’uliyati cheklangan jamiyatda ulushni sotish munosabatlarining huquqiy tartibga solinishi: nazariya va amaliyot

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

117 **SULTONOVA SEVINCH BEKMUROD QIZI, MIRZAYEV ISLOMJON XUSHNAZAR O‘G‘LI**
Arizani ko‘rmasdan qoldirish va xususiy shikoyat qilish huquqi: amaliyot, muammo va takliflar

12.00.06 – TABIIY RESURSLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

124 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**
Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida O‘zbekiston milliy standartlashtirish tizimini rivojlantirish istiqbollari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

133 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan odam o‘ldirgan shaxsga jazo tayinlashda jabrlanuvchi xulq-atvorining e’tiborga olinishi

143 **CHORIYEV ANVAR QO‘ZIYEVICH**
Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risidagi qonunchilikni buzganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilashning ijtimoiy zaruriyati

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

153 **SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM QIZI**
Xalqaro hamkorlikda ekstraditsiya tushunchasi, ahamiyati va roli

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

168 **YUSUPOVA FARINGIZ O‘KTAM QIZI**
Tibbiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlashning xalqaro-huquqiy va kontseptual asoslari
177 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA**
Qulay atrof-muhitga ega bo‘lish huquqini ta’minlash sohasida mintaqaviy shartnomaviy-huquqiy mexanizmlar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

187 **MIRZAYEVA MOHINA SROJIDDINOVA**
O‘zbekistonda yo‘l-transport infratuzilmasi sohasida korrupsiyaviy xavf-xatarlar va ularni bartaraf etish mexanizmlari

E-ISSN2181-1148
ISSN 2181-919X

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

11 **САФАРОВ ДЖАХОНГИР ИСМАИЛОВИЧ**
Некоторые суждения по совершенствованию уголовного законодательства на основе новой редакции Конституции Республики Узбекистан

19 **НАРИМАНОВ БЕКЗОД АБДУВАЛИЕВИЧ**
Правовое регулирование деятельности негосударственных некоммерческих организаций: теоретико-правовые аспекты и модели

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

26 **ГУЛЯМОВ САИД САИДАХРАРОВИЧ**
Теоретические основы киберправа: концептуальная модель правового регулирования

40 **МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ**
Особенности гражданско-правовых отношений в сфере современных биотехнологий

52 **САМАНДАРОВА ФЕРУЗА БАХРОМЖОН КИЗИ**
Оценка договоров государственных закупок как особого вида договора

62 **АБДУВАЛИЕВ БАХОДИР АБДУЛХАЕВИЧ**
Анализ правовых основ развития умных городов в Республике Узбекистан: современное состояние и перспективы совершенствования

74 **МАМАДАЛИЕВ АВВОЛБЕК ЗИЁИТДИНОВИЧ**
Генезис взглядов на феномен злоупотребления правом

84 **РАХМАТОВ АЗИЗБЕК ИСКАНДАР УГЛИ**
Механизмы финансирования предпринимательской деятельности и перспективы их совершенствования

97 **РОДИОНОВ АНДРЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ**
Конвергенция и дивергенция гражданско-правового регулирования данных в блокчейн-технологиях: опыт закона ЕС о данных и перспективы для Узбекистана

105 **САИДОВ МАКСУДБЕК НОРБОЕВИЧ**
Правовое регулирование отношений по продаже долей в обществе с ограниченной ответственностью: теория и практика

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

117 **СУЛТОНОВА СЕВИНЧ БЕКМУРОД КИЗИ, МИРЗАЕВ ИСЛОМЖОН ХУШНАЗАР УГЛИ**
Оставление заявления без рассмотрения и право на частную жалобу: практика, проблемы и предложения

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

124 **РАЖАБОВ НАРИМАН ШАРИФБАЕВИЧ**
Перспективы развития национальной системы стандартизации Узбекистана в сфере охраны окружающей среды

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

133 **НИЁЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА**
Учёт поведения потерпевшего при назначении наказания лицу за совершённое в состоянии сильного душевного волнения умышленное убийство

143 **ЧОРИЕВ АНВАР КУЗИЕВИЧ**
Социальная необходимость установления уголовной ответственности за нарушение законодательства о персональных данных

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО. СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

153 **СУЛТОНОВА ЛОБАР МАМАРАИМ КИЗИ**
Понятие, значение и роль экстрадиции в международном сотрудничестве

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

168 **ЮСУПОВА ФАРИНГИЗ УКТАМ КИЗИ**
Международно-правовые и концептуальные основы обеспечения безопасности медицинской информации

177 **РАСБЕРГЕНОВА САРБИНАЗ АЛИШЕРОВНА**
Региональные договорно-правовые механизмы в сфере обеспечения права на благоприятную окружающую среду

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

187 **МИРЗАЕВА МОХИНА СРОЖИДДИНОВНА**
Коррупционные риски в сфере дорожно-транспортной инфраструктуры в Узбекистане и механизмы их преодоления

E-ISSN2181-1148
ISSN 2181-919X

CONTENTS

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

11 **SAFAROV DJAKHONGIR ISMOILOVICH**
Some considerations on improving the criminal legislation based on the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan

19 **NARIMANOV BEKZOD ABDUVALIEVICH**
Legal regulation of non-governmental non-profit organizations: theoretical and legal aspects and models

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

26 **SAID GULYAMOV SAIDAKHRAROVICH**
Theoretical foundations of cyberlaw: a conceptual model for legal regulation

40 **MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH**
Peculiarities of civil-legal relations in the field of modern biotechnology

52 **SAMANDAROVA FERUZA BAKHROMJON KIZI**
Evaluation of public procurement transactions as a special type of contract

62 **ABDUVALIEV BAHODIR ABDULKHAYEVICH**
Analysis of the legal framework for the development of smart cities in the Republic of Uzbekistan: current state and prospects for improvement

74 **MAMADALIEV AVVOLBEK ZIYOITDINOVICH**
Genesis of views on the phenomenon of abuse of law

84 **RAKHMATOV AZIZBEK ISKANDAR UGLI**
Mechanisms for financing entrepreneurial activities and prospects for their improvement

97 **RODIONOV ANDREY ALEKSANDROVICH**
Convergence and divergence of civil legal regulation of data in blockchain technologies: EU data act experience and prospects for Uzbekistan

105 **SAIDOV MAKSUDBEK NORBOYEVICH**
Legal regulation of relations on sale of shares in a limited liability company: theory and practice

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

117 **SULTONOVA SEVINCH BEKMUROD KIZI, MIRZAEV ISLOMJON KHUSHNAZAR UGLI**
Dismissal of an application without consideration and the right to a private complaint: practice, problems and proposals

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

124 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**
Prospects for the development of the national standardization system of Uzbekistan in the field of environmental protection

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

133 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Consideration of the victim's behavior when sentencing a person who commits intentional homicide in a state of intense emotional excitement

143 **CHORIEV ANVAR KUZIEVICH**
Social necessity of establishing criminal liability for violation of legislation on personal data

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

153 **SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM KIZI**
The concept, significance, and role of extradition in international cooperation

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

168 **YUSUPOVA FARINGIZ UKTAM KIZI**
International legal and conceptual foundations for ensuring the security of medical data

177 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA**
Regional contract-legal mechanisms in the sphere of ensuring the right to a favorable environment

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

187 **MIRZAEVA MOHINA SROJIDDINOVA**
Corruption risks in the field of road transport infrastructure in Uzbekistan and mechanisms for their elimination

Kelib tushgan / Получено / Received: 19.08.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 10.09.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 26.09.2025

DOI: 10.51788/tsul.rols.2025.9.3./MEHV5581
UDC: 340.1(045)(575.1)

HUQUQNI SUIISTE'MOL QILISH FENOMENI TO'G'RISIDAGI QARASHLAR GENEZISI

Mamadaliyev Avvolbek Ziyoitdinovich,
Oʻzbekiston Respublikasi Odil sudlov akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi,
yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0009-0009-2383-9910
e-mail: avvalbekmamadaliev@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada "huquqni suiiste'mol qilish" fenomenining tarixi, nazariy asoslari va axloqiy mazmunlari har tomonlama tahlil qilingan. Avvalo, qadimgi Rim huquqida shakllangan "bona fides" (toza vijdon, insof) tushunchasi va uning shartnomaviy hamda mulkiy munosabatlarda adolatni ta'minlashdagi oʻrni koʻrsatilgan. Muallif Rim yuristlari ta'limotlariga tayanadi va "insof" prinsipi huquq subyektlarining xatti-harakatlarini baholashda asosiy mezon sifatida xizmat qilganini ta'kidlaydi. XVIII–XIX asrlarda Fransiyada paydo boʻlgan "abus de droit" va "shikana" konsepsiyalari orqali huquqdan zararli maqsadlarda foydalanishning oldini olish mexanizmlari shakllantirilgani, ularning Germaniya va Shveysariya qonunchiligiga ham kuchli ta'sir koʻrsatgani tahlil etilgan. Shuningdek, Shveysariya Fuqarolik kodeksida "ochiq suiiste'mol" tushunchasi, Germaniyada esa "shikana" orqali qoʻshnichilik munosabatlarini tartibga solish amaliyoti keng yoritilgan. Maqolada, shuningdek, rus, amerikalik, fransuz, nemis, yapon, xitoy va oʻzbek olimlarining konseptual qarashlari qiyosiy oʻrganilgan. Muallifning xulosalariga koʻra, huquqni suiiste'mol qilishga qarshi samarali kurashish uchun faqat huquqiy mexanizmlar emas, balki axloqiy mezonlar – insof, adolat va halollik prinsiplari ham markaziy oʻrin egallashi lozim.*

Kalit soʻzlar: *huquqni suiiste'mol qilish, axloq, halollik, adolat, tarixiy rivojlanish, bona fides, abus de droit, shikana, Fransiya qonunchiligi, Yevropa huquqiy an'analari, Rossiya huquqi, zamonaviy tahlil*

ГЕНЕЗИС ВЗГЛЯДОВ НА ФЕНОМЕН ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПРАВОМ

Мамадалиев Авволбек Зиёитдинович,
доктор философии (PhD) по юридическим наукам,
самостоятельный соискатель Академии правосудия
Республики Узбекистан

Аннотация. *В данной статье всесторонне проанализированы история, теоретические основы и нравственное содержание феномена «злоупотребление правом». Прежде всего, раскрывается понятие bona fides (добрая совесть, добросовестность), сформировавшееся в древнеримском праве, и показана его роль в обеспечении справедливости в договорных и имущественных отношениях. Автор опирается на учения римских юристов и подчёркивает, что принцип «добросовестности» служил основным критерием при оценке поведения субъектов права. Рассматривается также появившаяся во Франции в XVIII–XIX веках концепция abus de*

droit и институт schikane как механизмы предупреждения использования права во вредных целях, оказавшие значительное влияние на законодательство Германии и Швейцарии. Подробно освещается закреплённое в Швейцарском гражданском кодексе понятие «открытого злоупотребления» и практика регулирования соседских отношений в Германии посредством института schikane. В статье проведён сравнительный анализ концептуальных подходов российских, американских, французских, немецких, японских, китайских и узбекских учёных. По мнению автора, для эффективной борьбы со злоупотреблением правом необходимы не только правовые механизмы, но и нравственные критерии – принципы добросовестности, справедливости и честности, которые должны занимать центральное место в правоприменительной практике.

Ключевые слова: *злоупотребление правом, мораль, честность, справедливость, историческое развитие, bona fides, abus de droit, schikane, французское законодательство, европейские правовые традиции, российское право, современный анализ*

GENESIS OF VIEWS ON THE PHENOMENON OF ABUSE OF LAW

Mamadaliev Avvolbek Ziyoitdinovich,
Independent researcher at the Academy of Justice
of the Republic of Uzbekistan,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. *This article comprehensively analyzes the history, theoretical foundations, and ethical content of the phenomenon of “abuse of rights.” First of all, the concept of bona fides (pure conscience) formed in ancient Roman law and its role in ensuring justice in contractual and property relations is shown. The author relies on the teachings of Roman jurists and emphasizes that the principle of “conscience” served as the main criterion for evaluating the actions of subjects of law. It is analyzed that the concepts of “abus de droit” and “shikana,” which appeared in France in the 18th-19th centuries, formed mechanisms for preventing the use of law for harmful purposes, which also had a strong influence on the legislation of Germany and Switzerland. Also, the concept of “open abuse” is widely covered in the Swiss Civil Code and the practice of regulating neighborly relations through “shikana” in Germany. The article also compares the conceptual views of Russian, American, French, German, Japanese, Chinese, and Uzbek scientists. According to the author’s conclusions, not only legal mechanisms, but also moral criteria – the principles of conscience, justice, and honesty – should occupy a central place in the effective fight against abuse of rights.*

Keywords: *abuse of law, ethics, good faith, justice, historical development, bona fides, abus de droit, shikana, French legislation, European legal traditions, Russian law, modern analysis*

Kirish

“Huquqni suiiste’mol qilish” bugungi kunda mutaxassislar, ya’ni tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan faol muhokama qilinayotgan muhim huquqiy masalalardan biri sifatida zamonaviy huquq tizimlarida dolzarbligini saqlab kelmoqda. Ushbu tushunchaning muhim jihatlari rus olimlari, jumladan, M.M. Agarkov, S.N. Bratus, V.P. Gribanov, R.R. Ismagilov, A.A. Malinovskiy, O.A. Porotikova, S.D. Radchenko, I.N. Senyakin, L.V. Shchennikova kabi mualliflarning ishlarida chuqur tahlil qilingan. Hozirgi vaqtda olimlar ushbu huquqiy hodisaning mohiyatini ochib berish bilan birga, uni turli asoslarga ko‘ra tasniflash, yuzaga kelish sabablarini aniqlash va huquqning to‘g‘ri qo‘llanishidan farqli tomonlarini ko‘rsatishga e’tibor qaratmoqda. Bundan tashqari, AQSh (R. Pozner, L. Fuller), Germaniya (K. Larens, D. Medikus), Fransiya (F. Jeni, J. Karbone), Italiya (P. Perlingeri, G. Alpa), Buyuk Britaniya (X.L.A. Xart, Dj. Raz), Yaponiya (T. Kavashima, K. Yamanaka), Xitoy (Chjan Vensyan, Li Lin) va O‘zbekiston

(O. Oqyulov, M. Rahmonqulov, N. Imomov, V. Ergashev, K. Sindorov, R. Roʻziyev) olimlari ushbu masalaga oʻzlarining salmoqli hissalarini qoʻshmoqda. Ular huquqni suiisteʼmol qilishning xalqaro amaliyotdagi koʻrinishlari, umumiy huquqiy prinsiplar bilan munosabati va zamonaviy huquq tizimlaridagi oʻrnini oʻrganib, bu muammoning hozirgi holatini yanada kengroq va batafsil yoritib bermoqda. Bugungi kunda ushbu masala boʻyicha tadqiqotlar nafaqat nazariy jihatlar, balki amaliy muammolarni ham hal qilishga qaratilgan boʻlib, huquqni suiisteʼmol qilishning oldini olish va uni tartibga solishda yangi yondashuvlar ishlab chiqishga xizmat qilmoqda.

Olimlar va amaliyotchilarning huquqni suiisteʼmol qilish masalasiga boʻlgan qiziqishining ortib borayotganiga qaramay, hozirgi vaqtda zamonaviy huquqiy tizimlarda ushbu huquqiy hodisaning mohiyati va oʻrni, uning yuzaga kelishi sabablari va shartlari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarning turli sohalarida huquqni suiisteʼmol qilish holatlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish mexanizmi toʻgʻrisidagi masala hali-hamon ochiqligicha qolmoqda. Bunday mexanizmni ishlab chiqish ushbu hodisaning tarixiy rivojlanishini tahlil qilmasdan imkonsizdir.

Huquqni suiisteʼmol qilishning mohiyatini ochib berishga qaratilgan aksariyat tadqiqotlar, afsuski, huquqiy munosabatlar subyektlarining xatti-harakatlarini tartibga solishda nihoyatda muhim ahamiyatga ega boʻlgan, shuningdek, huquqni qasddan amalga oshirish toʻgʻrisidagi chuqur tasavvurlarning negizida yotgan axloqiy mazmundagi toifalarni toʻliq va yetarli darajada hisobga olmaydi. Bu esa huquqni suiisteʼmol qilish kabi murakkab va koʻp qirrali huquqiy hodisani toʻliq anglash hamda unga qarshi samarali choralar koʻrish uchun axloqiy mezonlarning ajralmas oʻrnini pasaytiradi.

Shu sababli ushbu ilmiy tadqiqotda huquqni suiisteʼmol qilish huquqiy hodisasiga oid mavjud nazariy va amaliy qarashlar, xususan, uning axloqiy mazmuni nuqtayi nazaridan tarixiy rivojlanish jarayoni chuqur va tanqidiy tahlil qilingan. Oʻylaymizki, bunday yondashuv huquqni suiisteʼmol qilishning nafaqat huquqiy, balki axloqiy jihatlarini ham obyektiv ravishda ochib beradi, jamiyatda adolat, halollik va vijdonlilik kabi fundamental tamoyillarni mustahkamlash, shuningdek, huquqiy munosabatlarda axloqiy meʼyorlarning ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Tarixda turli davrlarda huquqni qasddan amalga oshirishga yoʻl qoʻyilmasligi gʻoyasining muhim toifalaridan biri insoflilikdir. Huquqni suiisteʼmol qilish mohiyatini oʻrganishda halollik tushunchasi koʻpincha qadimgi rim huquqida paydo boʻlgan va fuqarolik huquqiy munosabatlari ishtirokchilarining xususiy huquqiy erkinligi (iroda avtonomiyasi) tamoyilining “tabiiy muvozanati (cheklagichi)” boʻlgan huquqiy tamoyil sifatida koʻrib chiqiladi.

Shunday qilib, ayrim olimlar fuqarolik-huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining xatti-harakatlarini halollik tamoyili nuqtayi nazaridan baholashni “fuqarolik muomalasining har qanday ishtirokchisidan kutilayotgan, boshqa tomonning huquqlari va qonuniy manfaatlarini hisobga oladigan, unga zarur maʼlumotlarni olishda yordam beradigan xatti-harakat” deb talqin qiladilar. Xususan, V.P. Gribanov [1], M.M. Agarkov [2], O.A. Porotikova [3] va L.V. Shchennikova [4] kabi olimlarning tadqiqotlariga asoslanib aytish mumkinki, ular insoflilik prinsipini fuqarolik-huquqiy munosabatlarda ishtirokchilarning xatti-harakatlarini baholashdagi asosiy mezon sifatida koʻrib chiqishgan. Ular ushbu prinsipning huquqni suiisteʼmol qilishning oldini olish, oʻzaro ishonch va adolatli munosabatlarni shakllantirishdagi muhim rolini alohida taʼkidlagan. Shu bilan birga, insoflilik tamoyilini fuqarolik muomalasida kutiladigan xatti-harakatlar standarti sifatida asoslab, boshqa tomonning huquq va manfaatlarini inobatga olgan holdagi amaliy misollar bilan dalillab berganlar.

Biroq huquqiy munosabatlar subyektlarining, xususan, huquqni suiiste'mol qilish belgilari doirasiga kiruvchi xatti-harakatlarini tavsiflashda insoflilik tamoyilining mohiyati faqatgina huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining boshqa shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini inobatga olishi hamda ularni amalga oshirishda yordam koʻrsatish majburiyati bilangina cheklanmaydi.

Insoflilik, shuningdek, har bir tarixiy bosqichda jamoat munosabatlari rivojlanishining oʻziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan erkinliklar va manfaatlarni amalga oshirish chegaralarini anglash, majburiyatlarni bajarishdagi axloqiy mas'uliyat, boshqa shaxsning insofliligi va burchga sodiqligiga boʻlgan ishonch hamda "zarurat" mezonlariga muvofiq holda, nafaqat oʻz xatti-harakatlari, balki boshqa subyektlarning xatti-harakatlarini ham tanqidiy baholashga undovchi axloqiy toifa sifatida ham koʻrib chiqilishi lozim.

Material va metodlar

Tadqiqotning manbalari sifatida quyidagilar foydalanildi: qadimgi Rim huquqi manbalari, xususan, "bona fides" tushunchasi, rim yuristlari – Gay, Pavel, Modestin asarlari; Fransiya qonunchiligi: 1789-yilgi Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi hamda Fuqarolik kodeksi (Code Civil); Germaniya qonunchiligi: 1900-yilgi Fuqarolik kodeksi (BGB); Shveysariya qonunchiligi: 1907-yilgi Fuqarolik kodeksi; shuningdek, Rossiya, AQSh, Germaniya, Fransiya, Italiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Xitoy va Oʻzbekiston olimlarining huquqni suiiste'mol qilish muammosiga oid ilmiy tadqiqotlari (M.M. Agarkov, V.P. Gribanov, O.A. Porotikova, R. Pozner, K. Larens, F. Jeni, J. Karbone, O. Oqyulov va boshqalar).

Tadqiqot metodlari sifatida esa tarixiy-huquqiy tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, nazariy tahlil, axloqiy tahlil hamda tizimli yondashuv asosidagi tahlil usullari qoʻllandi.

Tadqiqot natijalari

"Huquqni suiiste'mol qilish" hodisasi boʻyicha koʻplab tadqiqotlarda shunday fikr ilgari suriladiki, Rim huquqi jamiyat a'zolarining kundalik ehtiyojlarini hal etishga amaliy yoʻnaltirilgan boʻlishiga qaramay, ushbu tushuncha haqidagi dastlabki tasavvurlar aynan Qadimgi Rimda shakllangan. Bunga sabab xususiy mulkka oid ayrim masalalarni tartibga solishning oʻziga xos jihatlaridir. Masalan, qoʻshnilar oʻrtasidagi yer uchastkasidan foydalanish boʻyicha nizolarni hal etish yoki servitutlarni joriy etish kabi holatlar qonun bilan aniq belgilangan edi. Shu bilan birga, huquq dastlab "insofli va adolatli faoliyat" deb ta'riflanganini inobatga olish lozim. Bu holat huquqdan adolat va halollikka zid maqsadlarda foydalanish imkoniyati mavjud emasligini anglatadi. Bunday yondashuv esa Qadimgi Rim huquqshunoslarining huquq tizimni sogʻlom aql, ideal rasmiy mantiq va qat'iy davlat tartibiga asoslangan holda, fuqarolik-huquqiy munosabatlarning moslashuvchanligi bilan uygʻunlashtirish uchun intilishlari bilan chambarchas bogʻliqdir.

Masalan, rimlik huquqshunos Pavelning "Nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur" ("Oʻz huquqidan foydalangan shaxs aldov bilan ish koʻrgan deb hisoblanmaydi") degan qoidasi bu yondashuvning yorqin namunasidir, chunki u huquqiy cheklovlar doirasidagi faoliyatni zarar sifatida talqin qilishdan bosh tortishni ta'kidlaydi. Shu sababli bunday yondashuv Qadimgi Rim huquqining axloqiy tushunchalarga asoslanganligi faktini inkor etmaydi, chunki bu tushunchalar aynan shu davrda shakllana boshlagan.

Xususan, rim huquqida "bona fides" (toza vijdon) tushunchasi yuzaga kelgan. Keyinchalik u koʻplab huquqiy tizimlar tomonidan "halollik" yoki "insoflilik" prinsipi sifatida qabul qilinib, huquqni suiiste'mol qilishni tasniflashda muhim ahamiyat kasb etdi. Misol tariqasida, agar bir shaxs oʻziga tegishli yer uchastkasida quduq qazib, qoʻshnisining suv manbayini quritib yuborsa, bu Rim huquqida "bona fides"ga zid deb emas, balki servitut yoki qonun bilan belgilangan cheklovlarning buzilishi sifatida koʻrilgan boʻlardi. Shu tariqa Rim huquqi "huquqni suiiste'mol qilish"

masalasida asosiy zamin yaratgan boʻlib, uning ta'siri zamonaviy huquqiy konsepsiyalarda ham davom etmoqda. Chunki u "bona fides" [5] (toza vijdon/halollik) tushunchasi orqali shartnomaviy va mulkiy munosabatlarda insoflilikni ta'minlaydi. Ushbu prinsip Germaniya Fuqarolik kodeksining (BGB) 242-moddasida "Treu und Glauben" (hallollik va ishonch) shaklida qabul qilingan boʻlib, huquqni suiiste'mol qilishning oldini olishda muhim mezon hisoblanadi.

Shuningdek, mulk egasining huquqi (dominium) mutlaq deb tan olinsa-da, u qonun bilan belgilangan cheklovlar [6], masalan, servitutlar doirasida amalga oshiriladi. Fransiya Fuqarolik kodeksining (Code Civil) 544-moddasida bu prinsip "qonun bilan taqiqlanmagan doirada" degan ibora bilan ifodalanib, mulk huquqining erkinligi va ijtimoiy manfaatlar uygʻunlashuviga asos boʻlgan. Shu bilan birga, "kelishuvlar bajarilishi kerak" (Pacta Sunt Servanda) [7] gʻoyasi shartnomalarning oʻzgarmasligini ta'minlab, Xalqaro shartnomalar huquqidagi Vena konvensiyasining (1969) 26-moddasida insofli bajarish talabi sifatida qabul qilingan va huquqni suiiste'mol qilishga qarshi asosiy mezon hisoblanadi. Bundan tashqari, zarar yetkazish (delictum) uchun javobgarlik konsepsiyasi [8] huquqni suiiste'mol qilish oqibatlarini tartibga soluvchi asos sifatida Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 985-moddasida zarar uchun kompensatsiya talab qilish huquqi shaklida oʻz aksini topgan.

I.Y. Karlyavinning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, qadimgi Rimda "fides" (ishonch) va "bona fides" (toza vijdon/halollik) tushunchalari huquqiy munosabatlarning asosini tashkil etgan. Bu tushunchalar inson sha'ni, va'daga sodiqlik, oʻziga va boshqalarga hurmat hamda va'dalarga ishonish kabi axloqiy qadriyatlarga tayangan. Rim jamiyatida huquq bilan axloqning muhim uygʻunligini koʻrsatgan bu prinsiplar toʻliq anglanmay yoki qadrlanmay qolganda esa aldov va xiyonat orqali huquq suiiste'mol qilinib, axloqiy asoslar buzilgan hamda jamiyatda ishonch va tartibga zarar yetgan [9].

Masalan, agar bir rimlik savdogar oʻz sherigi bilan mol yetkazib berish borasida shartnoma tuzsa va va'dasiga xilof ravishda molni yetkazmasa, bu nafaqat huquqiy qoidani buzish, balki "bona fides"ga putur yetishi hisoblanib, oʻzaro ishonchga ziyon keltirgan.

Y.Y. Usolsevning huquqni suiiste'mol qilishning tarixiy-nazariy tahlilida qayd etilishicha, qadimgi Rimda mulk munosabatlari murakkablashib borgani sayin "oʻz huquqidan foydalangan hech kimga zarar yetkazmaydi" (neminem laedit qui suo jure utitur) tamoyilining oʻrnini mulk egalarining huquqlarini maqsadli ravishda cheklash zarurati haqidagi gʻoyalar egallaganligi asosli xulosa sifatida keltiriladi. Dastlabki davrda ustuvor boʻlgan mutlaq huquq tamoyili jamiyat rivojlanishi va mulk munosabatlarining murakkablashishi bilan mulk egalarining oʻz huquqlarini suiiste'mol qilish holatlarining koʻpayishiga olib keldi. Bu esa Rim yuristlarini "bona fides" (insofli vijdon) tushunchasini rivojlantirishga undadi. Bu esa, oʻz navbatida, huquq subyektlari oʻz huquqlarini amalga oshirishda insofli va adolatli boʻlishlari, boshqalarga zarar yetkazishdan saqlanishlari kerakligini anglatar edi.

Rim yuristlarining "bona fides" tushunchasiga oid qarashlarining takomillashuvi shaxslar tomonidan oʻz huquqlarini amalga oshirish jarayonini chuqur anglab yetishlari va boshqalarga zarar yetkazish maqsadida "huquqiy ustunlik"dan qasddan foydalanishning oldini olishga qaratilgan tasavvurlarning shakllanishiga muhim zamin yaratdi [10]. Shu tariqa rim huquqining rivojlanishi mutlaq huquqdan insoflilik va adolat tamoyillariga oʻtish bilan belgilandi, bu esa huquqni suiiste'mol qilishga qarshi kurashning shakllanishiga olib keldi va rim huquqining keyingi rivojlanishi hamda zamonaviy huquqiy tizimlarning shakllanishiga katta ta'sir koʻrsatdi.

Shunday qilib, Qadimgi Rimda subyektiv huquqlarni qasddan suiiste'mol qilishni chek-

E-ISSN2181-1148
ISSN 2181-919X

lovchi ba’zi qoidalar paydo bo‘ldi va bu qoidalar Gay (II asr) ta’limotida o‘z ifodasini topdi. Masalan, u “Qonuniy sababsiz o‘z qullariga nisbatan ortiqcha shafqatsizlikka yo‘l qo‘yilmaydi” [11] deb, huquqiy cheklovlarning dastlbaki shakllanishini ko‘rsatdi. Gerenniy Modestin (III asr) esa “Qonun ma’nosi yoki adolat rahm-shafqat odamlar manfaati uchun joriy qilingan narsani hech qachon shafqatsiz talqin bilan odamlar farovonligiga qarshi zo‘ravonlikka aylantirishga yo‘l qo‘ymaydi” [12] deb, huquqning insonparvarlik maqsadlariga xizmat qilishi lozimligini ta’kidladi.

Rim imperiyasi parchalangandan so‘ng shaxsiy huquqlarni amalga oshirish orqali boshqalarga zarar yetkazish mumkinligi haqidagi tushunchalarning rivojlanishi to‘xtab, pasayishga yuz tutdi. Bu V–IX asrlarda Frank davlatida huquqning, asosan, varvar qabilalari urf-odatlariga tayangani va qabiladan tashqaridagilarning deyarli huquqsiz bo‘lgani bilan bog‘liq edi. Natijada subyektiv huquqlarni tushunish va ularni qasddan qo‘llash to‘g‘risidagi tasavvurlarni shakllantirish qiyinlashdi. Shu bilan birga, Frank davlatida shartnomaviy munosabatlarni tartibga solishda halollik (bona fides) tamoyili asos qilib olindi. Bu tamoyil Qadimgi Rimdan zamonaviy davrgacha huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining xatti-harakatlarini baholashda muhim o‘rin tutdi.

Ilmiy manbalarda varvar davlatlari rim huquqini butunlay chetga sura olmagani va huquqiy tizimlarning sintezi boshlangani ta’kidlanadi. Masalan, M.A. Polyakovning aytishicha, “ilk o‘rta asrlarda Rimning “bona fides” odati nizolarni hal qilishda qo‘llanib [13], muomala ishtirokchilarining majburiyatlarga rioya qilishi, aldov va hiyla-nayranglardan saqlanishini ta’minlashga xizmat qilgan” [14]. Shunday qilib, huquqni suiiste’mol qilishga oid maxsus hujjatlar bo‘lmasa-da, V–IX asrlar Frank davlatida halollik tamoyiliga e’tibor berilgan holda, huquqlarni amalga oshirish zarurati haqida muayyan tushuncha saqlanib qolgan edi.

Huquqni suiiste’mol qilish (abus de droit) to‘g‘risidagi ilmiy konsepsiyalar XVIII asrda qonunchilikda rasmiy shakllanib, kodifikatsiyalangan deb qaralsa-da, uning axloqiy-falsafiy asoslari XVII asr oxirida Jan Doma (Jean Domat, 1625–1696) asarlarida “halollik” (bona fides) tushunchasi orqali ilk bor ifodalana boshlagan. Jan Doma o‘z ishlarida huquqiy munosabatlarda adolat va axloqiy tamoyillarga rioya qilish zarurligini ta’kidlab, bu g‘oyalarning keyinchalik Fransiya qonunchiligida, xususan, XVIII asrdagi huquq rivojida muhim o‘rin tutishiga zamin yaratgan. Bu esa huquqni suiiste’mol qilish tushunchasining axloqiy negizi shakllana boshlagan dastlabki bosqichlarini ko‘rsatadi va uning huquqiy tizimdagi keyingi shakllanishiga ta’sirini tahlil qilish imkonini beradi.

J. Doma o‘z ishlarida shartnomalar tuzishda adolat va yaxshi axloq (bona fides) prinsipining muhim ahamiyatga ega ekanligini uqtiradi va buni “ushbu bitimlarning o‘ziga xos tabiatidan kelib chiqadigan talab” deb baholaydi. U qonun va huquqiy munosabatlarning axloqiy, etnik va diniy asoslarga tayanishi zarurligini ta’kidlaydi. Ushbu yondashuv XVIII–XIX asrlarda Fransiyada “huquqni suiiste’mol qilish” (abus de droit) konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishiga asos bo‘lib xizmat qildi [15]. Huquqshunoslar “shikana” (chicane) tushunchasini ishlab chiqib, huquqdan boshqalarga zarar yetkazish maqsadida foydalanishning oldini olishga intildilar. Fransiyada bu jarayon 1789-yilgi Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasida ifodalangan “erkinlik boshqaga zarar yetkazmasligi kerak” tamoyilidan boshlangan edi. XIX asrning so‘nggida R. Saleyl Fransiya Fuqarolik kodeksiga “shikana”ni taqiqlovchi norma kiritishni taklif qildi [16].

Belgiyalik mutafakkir Fransua Loran ushbu muammoni chuqur tahlil qilib, terminologik bahslarning kuchayishiga sababchi bo‘ldi. V.O. Abolonin esa “abus de droit” tushunchasining Fransiya ta’siri orqali Yevropa huquqiy tizimiga tarqalganini qayd etdi [17]. A.A. De-

bosheva va O.A. Porotikova oʻz tadqiqotlarida Prussiyada 1794-yilgi Yer nizomida “qoʻshni qurilishi” qoidasi orqali huquqni suiisteʼmol qilishning ancha erta davrlardayoq cheklanganini koʻrsatdilar [18]. Fransiya tajribasi esa huquqning foydasiz yoki zararli maqsadlarda qoʻllanishiga qarshi kurash nuqtayi nazaridan Yevropa huquqiy anʼanalariga sezilarli taʼsir koʻrsatdi.

J. Doma tomonidan ilgari surilgan yondashuv huquqiy munosabatlarning axloqiy asoslarga suyanishi kerakligiga urgʻu berib, shartnomaviy munosabatlardagi adolat va yaxshi niyat (bona fides) tushunchalarining fundamental ahamiyatini koʻrsatadi. Bu nuqtayi nazar qonunning faqat formal normalar toʻplami emas, balki jamiyatdagi axloqiy va maʼnaviy qadriyatlarni aks ettiruvchi tizim sifatida qaralishi kerakligini anglatadi. Ushbu fikr XVIII–XIX asrlarda Fransiyada “abus de droit” gʻoyasining paydo boʻlishiga zamin yaratdi, bu esa, oʻz navbatida, huquqning zararli maqsadlarda qoʻllanishiga qarshi kurash vositasiga aylandi.

“Shikana” konsepsiyasining joriy etilishi huquqiy amaliyotda muhim oʻzgarishlarni keltirib chiqardi. Bu tushuncha huquqdan noqonuniy foydalanishning oldini olishga qaratilgan boʻlib, uning asosiy maqsadi boshqalarga zarar yetkazish niyatini aniqlash va cheklash edi. Fransiyada bu jarayon 1789-yilgi deklaratsiyada belgilangan erkinlik va adolat prinsiplari bilan uzviy bogʻliq boʻlib, ushbu hujjatda “erkinlik faqat boshqalarga zarar yetkazmagandagina mavjud” [19] degan tamoyil qonunchilikning axloqiy negizi sifatida xizmat qildi. R. Saleylning XIX asr oxiridagi taklifi esa bu gʻoyalarni Fuqarolik kodeksida mustahkamlashga qaratilgan amaliy qadam boʻldi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Fransua Loranning tadqiqotlari “abus de droit” tushunchasining terminologik va mafkuraviy rivojlanishida muhim rol oʻynadi. Uning ilmiy ishi Fransiya chegaralaridan tashqariga chiqib, butun Yevropa boʻylab huquqiy bahs-munozaralarni yuzaga keltirdi. V.O. Abolonin taʼkidlaganidek, bu konsepsiya Fransiyadan boshqa Yevropa huquqiy tizimlariga tarqalib, ularda oʻz ifodasini topdi, masalan, Prussiyada 1794-yilgi Yer nizomidagi “qoʻshni qurilishi” qoidasi bilan huquqni suiisteʼmol qilish ertadan man etilgani koʻzga tashlanadi. A.A. Debosheva va O.A. Porotikovaning tadqiqotlari esa bu jarayonning tarixan chuqur ildizlarini yanada aniqroq yoritib berdi.

Fransiya tajribasining Yevropa huquqiy anʼanalariga taʼsiri uning huquqni befoyda va zararli maqsadlarda qoʻllanishidan saqlashga yoʻnaltirilgan yondashuvida ayon boʻladi. Bu konsepsiya qonunlarning nafaqat texnik tomonlari, balki ularning jamiyat va axloqqa taʼsiriga eʼtibor qaratishni taqozo qildi. Shu sababli “abus de droit” gʻoyasi huquqiy tizimlarning taraqqiyotida muhim oʻrin egalladi va uning taʼsiri Fransiya bilan cheklanmay, butun Yevropa huquqiy madaniyatida namoyon boʻldi.

Huquqni suiisteʼmol qilish masalasi turli davlatlarda tadqiqot mavzusiga aylangan. Masalan, Shveysariya Fuqarolik kodeksi (1907) va Germaniya Fuqarolik kodeksi (1900) ushbu amaliyotni man qiladi. Shveysariya Fuqarolik kodeksining 2-moddasi “ochiq suiisteʼmol”ni cheklashga qaratilgan, lekin “ochiqlik” mezoniga aniq taʼrif berilmagan. Bu holatni Oygen Xuber (1849–1923) qasddan yoki ehtiyotsizlik bilan zarar yetkazish deb talqin qiladi va uning fikricha, “bu sud amaliyotida keng qoʻllanishi mumkin” [20]. Shu bilan birga, “halollik” mezonining mukammal ishlab chiqilmagani sudyalarning subyektiv baholashlariga yoʻl ochishi mumkinligi taʼkidlanadi.

Shveysariya qonunchiligi suiisteʼmol tushunchasining doirasini kengaytirib, sudlarga yangi meʼyorlarni shakllantirish imkonini beradi. Bu yondashuv axloqiy qadriyatlar va jamiyatdagi munosabatlar bilan chambarchas bogʻliqdir. Oygen Xuber “halollik”ni jamiyatda shaxsiy va umumiy manfaatlar oʻzaro

moslashuvi deb aniqlaydi, bu esa ushbu tushunchaning ijtimoiy-axloqiy muhimligini ochib beradi. Natijada davlat va huquq tizimining taraqqiyoti jarayonida bu qarashlar evolyutsiyaga yuz tutib, oʻzgarishlarga moslashadi.

Shveysariya qonunchiligidan farqli oʻlaroq, Germaniya Fuqarolik kodeksi (1900) dastlab mulk huquqini amalga oshirishda “shikana” va qoʻshnichilik manfaatlariga doir boshqa cheklovlarni taqiqlash bilan cheklangan edi. Germaniya qonun chiqaruvchilari mulk huquqiga oid nizolarni, ayniqsa, yaqin joylashgan yer uchastkalari yoki turar joy mulkdorlari oʻrtasidagi kelishmovchiliklarni huquqni suiisteʼmol qilishning asosiy sohasi deb qaragan. Masalan, qoʻshni uchastkaga zarar yetkazuvchi baland devor qurish kabi holatlar shular jumlasiga kirgan. Keyinchalik, qonun islohoti jarayonida “shikana”ni taqiqlovchi normalar Germaniya Fuqarolik kodeksining umumiy qismiga kiritilib, huquqni suiisteʼmol qilish doirasi kengaytirildi [11].

XX asrda Germaniya olimlari va qonun chiqaruvchilarining ushbu masalaga qarashlari oʻzgardi: sud amaliyotida “shikana” belgilariga ega harakatlarning niyat va motivlarini aniqlash zarurati yuzaga keldi. Bu esa huquq egasining xatti-harakatlarini faqat qonun doirasida emas, axloq nuqtayi nazaridan ham baholash talabini koʻrsatdi. Masalan, agar bir shaxs oʻz mulkida qoʻshnisining erkin koʻrish manzarasini qasddan yopish maqsadida devor qursa, bu harakat nafaqat qonunan taqiqlangan, balki axloqan ham qabul qilinmaydigan deb topildi. Bunday yondashuv amaliyotda murakkabliklar keltirib chiqarsada, huquq subyektlarining xatti-harakatlarini tasniflashda axloqiy normalarning ahamiyati ortib bordi.

Buning sababi shundaki, huquqiy va axloqiy normalar har qanday tarixiy davrda jamiyatning barqarorligi uchun muhim asos boʻlib xizmat qiladi. Agar bir xatti-harakat tashqi jihatdan qonuniy koʻrinsa-da, lekin qoʻrquv, xudbinlik yoki boshqa yomon niyatlardan kelib chiqsa, u jamiyat uchun qiymatsiz boʻlib qoladi. Ushbu fikrni XIX asr nemis faylasufi E. fon Gartman (1842–1906) qoʻllab-quvvatlagan va u “axloqiy va huquqiy sohalar oʻrtasidagi chegara juda oʻzgaruvchan: har bir davrdagi huquqiy tuzum oʻzi uchun bu chekni belgilaydi va tarixiy rivojlanishda u oʻzgartirib boriladi” [21], deb taʼkidlagan edi.

Xorijiy tajribalar oʻrganilganda, huquqni suiisteʼmol qilishning mohiyatini belgilashdagi murakkabliklarga qaramay, mutaxassislar va amaliyotchilarning ushbu masalaga munosabati shaxsiy huquqlarni amalga oshirishda axloqiy poklik, adolat va halollikka eʼtibor qaratishga asoslanganini aytish mumkin. Bu fikrning boshlanishi Qadimgi Rim mutafakkiri Tatsit (I–II asrlar) tomonidan “yaxshi odat-axloq qonunlardan ustun turadi” [22] deb bayon qilingan va bu gʻoya keyingi asrlarda oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan. “Yaxshi axloq” degan tushuncha jamiyatning hayot uslubi, maʼnaviy qadriyatlari va qabul qilingan anʼanalari bilan uzviy bogʻliq boʻlib, axloqiy normalar jamiyatning mafkuraviy oʻzgarishlari bilan birga takomillashib borgan. Davlat va huquq evolyutsiyasining turli davrlarida axloq toʻgʻrisidagi tushunchalar oʻzgargan boʻlsa-da, shaxsiy huquqlarni axloqiy asoslarga xilof ravishda qoʻllash hech qachon mumkin deb topilmagan.

Yevropa mamlakatlarida huquqni noqonuniy ishlatishning taʼrifi koʻpincha halollikka rioya qilish zarurligidan kelib chiqqan. Biroq “halollik” atamasi qonunlarda batafsil koʻrsatilmaganligi sababli uning maʼnosi boshqa qoidalarda, masalan, Fransiya Fuqarolik kodeksining 900-, 1131-, 1133-, 1172-, 1387-moddalarida yoki Germaniya Fuqarolik nizomining 138-, 826-paragraflarida “adolat” va “yaxshi axloq” kabi tushunchalar orqali ochib berilgan. Bu normalar huquqdan foydalanishda axloqiy meʼyorlarga muvofiqlikni taʼminlashga yoʻnaltirilgan.

Xulosalar

Umuman olganda, asrlar davomida turli mamlakatlarda huquqni suiisteʼmol qilish

haqidagi tushunchalar shaxsiy huquqlarning doirasi va halollikni axloqiy-huquqiy tushuncha sifatida talqin qilish bilan o'zgarib kelgan.

Huquqni suiiste'mol qilish masalasining tarixiy va zamonaviy tahlili shuni ko'rsatadiki, bu hodisa huquqiy tizimlarning rivojlanishida muhim o'rin tutib, uning mohiyati axloqiy va huquqiy normalarning uzviy bog'liqligida namoyon bo'ladi.

Qadimgi Rimdan boshlab Tatsitning "yaxshi axloq yaxshi qonunlardan ustun" degan g'oyasi orqali bu masala axloqiy asoslarga tayanib shakllangan bo'lib, "bona fides" (toza vijdon/halollik) tushunchasi shaxsiy huquqlarni amalga oshirishda adolat va insoflilikni ta'minlashning boshlang'ich mezoni sifatida xizmat qilgan. Bu prinsip Rim huquqida, masalan, Pavelning "o'z huquqidan foydalangan shaxs aldov bilan ish ko'rgan deb hisoblanmaydi" degan qoidasida aks etgan va keyinchalik Yevropa huquqiy tizimlarida, xususan, Fransiya, Germaniya va Shveysariya qonunchiligida rivojlanib, mustahkamlangan.

XVIII–XIX asrlarda Fransiyada "abus de droit" konsepsiyasining paydo bo'lishi va "shikana" tushunchasining joriy etilishi huquqni zararli maqsadlarda qo'llashga qarshi kurashda muhim bosqich bo'ldi. Jan Doma va Fransua Loran kabi mutafakkirlarning ishlarida axloqiy tamoyillarga asoslangan bu yondashuv 1789-yilgi deklaratsiyadagi "erkinlik boshqaga zarar yetkazmasligi kerak" qoidasi bilan qonunlashtirildi. Bu g'oya keyinchalik R. Saleyl tomonidan Fuqarolik kodeksiga kiritish taklifi bilan amaliy shakl oldi va Fransiya tajribasi Yevropa huquqiy an'analariga, jumladan, Germaniya va Shveysariya qonunchiligiga ta'sir ko'rsatdi. Masalan, Shveysariyada Oygen Xuber "halollik"ni shaxsiy va umumiy manfaatlar muvozanati deb talqin qilsa, Germaniyada "shikana" taqiqi mulk huquqidan umumiy normalargacha kengaytirildi, bu esa huquqning axloqiy bahosini kuchaytirdi.

M.M. Agarkov, V.P. Gribanov, O.A. Porotikova kabi rus olimlari hamda R. Pozner, K. Larens, F. Jeni kabi xorijiy mutaxassislar huquqni suiiste'mol qilishning mohiyatini ochishda halollik va adolat prinsiplarini asosiy mezon sifatida ko'radilar. Ularning tahlillari shuni ko'rsatadiki, bu hodisa nafaqat huquqiy, balki axloqiy muammo sifatida ham ko'rib chiqilishi kerak, chunki huquqdan foydalanish jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarga zid bo'lmasligi lozim. Masalan, E. fon Gartmanning "axloqiy va huquqiy chegara o'zgaruvchan" degan fikri huquqning tarixiy rivojlanishida axloq bilan munosabatining doimiy evolyutsiyada ekanligini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, huquqni suiiste'mol qilish masalasi tarixiy jarayonda axloqiy asoslarga tayanib shakllangan va bu asos zamonaviy huquq tizimlarida ham muhim o'rin tutadi. Uning mohiyatini to'liq anglash uchun huquqiy normalar bilan birga axloqiy me'yorlarni hisobga olish zarur, chunki huquq faqat formal qoidalar to'plami emas, balki jamiyatning adolat, halollik va vijdonlilik kabi fundamental qadriyatlarini aks ettiruvchi tizimdir. Shu sababli bu muammoni hal qilishda tarixiy tajribani tanqidiy tahlil qilish va axloqiy-huquqiy yondashuvni mustahkamlash orqali huquqiy munosabatlarda ishonch va adolatni ta'minlash mumkin.

REFERENCES

1. Gribanov V.P. Osushchestvlenie i zashchita grazhdanskikh prav [Implementation and protection of civil rights]. Moscow, Statut, Publ. 2000, pp. 150–170.
2. Agarkov M.M. Obyazatel'stva po sovetskomu grazhdanskomu pravu [Obligations under Soviet civil law]. Moscow, Legal Publishing House of the People's Commissariat of Justice of the USSR, 1940, pp. 80–100.

E-ISSN2181-1148 ISSN 2181-919X

3. Porotikova O.A. Zloupotreblenie pravom v grazhdanskom prave Rossii [Abuse of rights in civil law of Russia]. Moscow, Volters Kluver, Publ. 2008, pp. 120–140.

4. Shchennikova L.V. Zloupotreblenie pravom: nekotorye aspekty teorii i praktiki [Abuse of Law: Some Aspects of Theory and Practice]. *Legislation*, 2002, no. 8, pp. 15–20.

5. Pokrovskiy I.A. Istoriya rimskogo prava [History of Roman law]. Moscow, Statut, 2004, p. 115.

6. Dozhdev D.V. Rimskoe chastnoe pravo [Roman private law]. Moscow, Norma, 1996, p. 220.

7. Novitskiy I.B. Rimskoe pravo [Roman law]. Moscow, Yurayt, 2018, pp. 180.

8. Sanfilippo Ch. Kurs rimskogo chastnogo prava [Course of Roman Private Law]. Moscow, BEK Publ., 2002, p. 310.

9. Karlyavin I.Yu. Metodologicheskoe znachenie kategoriy fides (sovest') i bona fides (dobraya sovest') v rimskom chastnom prave [The methodological significance of the category of fides (conscience) and bona fides (good conscience) in Roman private law]. *Lex Russica*, 2015, vol. 98, no. 1, p. 133.

10. Usoltsev E.Yu. Zloupotreblenie pravom: istoriko-teoreticheskoe issledovanie [Abuse of Law: A Historical and Theoretical Study]. *Ideas and Ideals*, 2021, vol. 13, no. 1, part 1, p. 114.

11. Porotikova O.A. Problema zloupotrebleniya sub''ektivnim grazhdanskim pravom [The Problem of Abuse of Subjective Civil Rights]. Monograph. *Current Monographs*, 2019, p. 57.

12. Gorbunov M.A. Printsipy rimskogo prava [Principles of Roman Law]. *Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*. 2009, no. 7, p. 141.

13. Polyakov M.A. Razvitie printsipa dobrosovestnosti v prave evropeyskikh gosudarstv v period ot Srednevekov'ya do sovremennosti [The development of the principle of good faith in the law of European states from the Middle Ages to the present day]. *Legal Science and Practice: Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 2012, no. 18. p. 202, 203.

14. Karpova A.M. Osobennosti stanovleniya i soderzhaniya instituta dobrosovestnosti v chastnom prave [Features of the formation and content of the institute of good faith in private law]. *Advocate*, 2013, no. 8, p. 45.

15. Sorokina Ye.A. Printsip dobrosovestnosti (bonne foi) v dogovornom prave Fransii [The principle of good faith (bonne foi) in French contract law]. *Legal Notes*, 2011, vol. 1 (24), pp. 114–123.

16. Kodirzoda T.K. Institut zloupotrebleniya sub''ektivnymi grazhdanskimi pravami: stanovlenie i razvitie v Zapadnoy Evrope i Rossii [The Institute of Abuse of Subjective Civil Rights: Formation and Development in Western Europe and Russia]. *The World of Politics and Sociology*, 2015, no. 11, p. 34.

17. Abolonin V.O. Deystvitel'no li zloupotreblenie pravom – eto upotreblenie prava vo «zlo»? [Is abuse of rights really the use of rights for "evil"?]. *Arbitration and Civil Procedure*, 2009, no. 2, p. 3.

18. Debosheva A.A. Istoriya vozniknoveniya i razvitiya zloupotrebleniya pravom [History of the emergence and development of abuse of law]. *TISBI Herald*, 2014, no. 2, p. 166.

19. Kolesnikov O.P. Predely sub''ektivnykh grazhdanskikh prav [Limits of subjective civil rights]. *Journal of Russian Law*, 2007, no. 12, p. 37.

20. Utyashev M.M., Utyasheva L.M. Vozmozhno li zloupotreblenie pravom? [Is it possible to abuse the right?]. *The Rule of Law: Theory and Practice*, 2010, vol. 3 (21), p. 17.

21. Pribitkova Ye.A. Iskusstvo dobra i spravedlivosti: ot E. Fon Gartmana k V.I. Solovyovu [The Art of Goodness and Justice: from E. von Hartmann to V.I. Solovyov]. *Soloviev Studies: Periodic Collection of Scientific Papers*, 2008, vol. 16, p. 134.

22. Shchennikova L.V., Bikova M.O. Kategoriya «dobrye nravy» v grazhdanskom zakonodatel'stve i tsivilisticheskoy doktrine zarubezhnykh stran [The category of "good morals" in the civil legislation and civilistic doctrine of foreign countries]. *Bulletin of Perm University*, 2011, vol. 2 (12), p. 153.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2025-yil 3-son

VOLUME 9 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2025.9.3